

Сатывалдиев Ы.

СОТТУН ЧЕЧИМИНИН УКУКТУК КҮЧҮНҮН
МҮНӨЗДӨМӨЛӨРҮНҮН МАҢЫЗЫ

Сатывалдиев Ы.

СУЩНОСТЬ ХАРАКТЕРИСТИК ПРАВОВОЙ
СИЛЫ СУДЕБНОГО РЕШЕНИЯ

Y. Satyvaldiev

THE ESSENCE OF THE CHARACTERISTICS OF THE
LEGAL FORCE OF A COURT JUDGMENT

УДК: 34.347

Соттун чечиминин күчүнө киришине байланыштуу маселелер коомдо ар дайым кеңири талкууланып келген. Бул маселеде өзгөчө актуалдуу жагдай-соттун укуктук күчүнүн толуктугу түшүнүгү, ошондуктан бул макалада соттун укуктук күчүнүн өзгөчөлүктөрүнүн маңызы жана өзгөчөлүктөрү каралат. Макалада камтылган маалымат соттук териштирүүлөрдө бардык соттук чечимдер макалада көрсөтүлгөн бардык мүнөздөмөлөргө ээ болушу керек экендигин тастыктайт, антпесе ал бир бөлүгүндө толук эмес же чектелген болот. Мындан башка, соттун чечиминин күчүнө киришине байланыштуу маселелер коомдо ар дайым кеңири талкууланып келген. Бул маселеде өзгөчө актуалдуу жагдай-соттун укуктук күчүнүн толуктугу түшүнүгү, ошондуктан бул макалада соттун укуктук күчүнүн өзгөчөлүктөрүнүн маңызы жана өзгөчөлүктөрү каралат. Макалада камтылган маалымат соттук териштирүүлөрдө бардык соттук чечимдер макалада көрсөтүлгөн бардык мүнөздөмөлөргө ээ болушу керек экендигин тастыктайт, антпесе ал бир бөлүгүндө толук эмес же чектелген болот.

Негизги сөздөр: мыйзам, укук, соттун чечими, мыйзамдын күчү, коом, жаран, маселе, аткаруу, өкүм, чечим, мазмуну.

Вопросы, связанные с вступлением в силу решения суда, всегда широко обсуждались в обществе. Особенно актуальным в данном вопросе является понятие полноты правовой силы суда, поэтому в данной статье рассматриваются сущность и особенности правовой силы суда. Информация, содержащаяся в статье, подтверждает, что все судебные решения в ходе судебных разбирательств должны иметь все характеристики, изложенные в статье, иначе они будут неполными или ограниченными в одной части. Кроме этого, вопросы, касающиеся вступления в законную силу решения суда, всегда широко обсуждались в обществе. Особенно актуальным моментом в этом вопросе является понятие полноты юридической силы судебного решения, поэтому в данной статье рассматриваются сущность и особенности характеристик юридической силы судебного решения. Информация, содержащаяся в статье, подтверждает, что в судебном разбирательстве необходимо, чтобы все судебные решения обладали всеми характеристиками, указанными в статье, в противном случае она будет неполной или ограничена одной частью.

Ключевые слова: закон, право, решение суда, сила закона, общество, гражданин, проблема, исполнение, приговор, решение, содержание.

The issues regarding the entry into force of a court decision have always been extensively discussed in society. A particularly relevant point in this issue is the concept of completeness of the legal force of a judgment, therefore this article deals with the essence and peculiarities of the characteristics of the legal force of a judgment.

The information contained in the article confirms that in legal proceedings it is necessary that all court decisions have all the characteristics specified in the article, otherwise it will be incomplete or limited in one part. The issues regarding the entry into force of a court decision have always been extensively discussed in society. A particularly relevant point in this issue is the concept of completeness of the legal force of a judgment, therefore this article deals with the essence and peculiarities of the characteristics of the legal force of a judgment. The information contained in the article confirms that in legal proceedings it is necessary that all court decisions have all the characteristics specified in the article, otherwise it will be incomplete or limited in one part.

Key words: law, right, court ruling, force of law, society, citizen, problem, execution, verdict, decision, content.

Мыйзам боюнча, укуктук күч категориясы эч жерде ачыкка чыгарылбайт. Процессуалдык доктринада соттун чечиминин укуктук күчү, адатта, белгилүү бир процесстик формада жарандык ишти карагандан кийин талаш-тартышты чечүү үчүн колдонулган объективдүү мыйзамдын ченемдерине негизделген коомдук эрктин билдирүүсү катары түшүнүлөт.

Сот өкүмүнүн күчүнө кириши анын маңызын аныктаган бир катар кесепеттерге алып келет. Бул кесепеттер соттун укуктук күчүнүн төмөнкү өзгөчөлүктөрүнүн болушу менен мүнөздөлөт, атап айтканда:

- өзгөрүлбөстүк;
- талашсыздык;
- эксклюзивдүүлүк;
- Бейкалыс пикир;
- Аткаруу;
- жалпы милдеттенме.

Белгилей кетсек, ар бир жогорудагы сапаттар бири-бирине байланыштуу жана бири-бирин толуктап турат.

Бул мүнөздөмөлөрдүн негиздерин жана өзгөчөлүктөрүн түшүнүү үчүн, аларды кененирээк карап чыгуу керек.

– Өзгөрүлбөстүк, мүнөздөмөсү боюнча, чечимди кабыл алган соттун өзү да чечимди өзгөртө же толуктай албайт. Негизинен, бул мүнөздөмөнүн негизи сот бийлигинин иштешинин негизи болуп саналат, ал Кыргыз Республикасынын Конституциясына ылайык, мындай укукка ээ. Бирок өзгөрүлбөстүктүн касиети "алсыз". Бул соттун чечиминин материалдык бөлүгү

Жогорку сот органы тарабынан кайра каралышы мүмкүн. Бирок, сиз чечимди документ катары карасак, анда бул мүлк анын өзгөрүүсүз жана чечүүчү касиеттерин жоготпоого мүмкүндүк берет. Көптөгөн окумуштуулар өзгөрүлбөстүк касиети соттун өкүмүнүн укуктук күчүнүн алкагына туура келбейт деп эсептешет. Эреже катары, бул чечимдин өзгөрүлбөстүгүнүн касиети күчүнө кирүүсүнө карабастан, анын жарыяланышынан бери мүнөздүү экендиги менен түрткү берет. Алардын пикири боюнча, чечимдин "мыйзамдуу күчү" жана "өзгөрүлбөстүгү" бирдей түшүнүктөр, же бул касиет гана соттун талашсыз жана эксклюзивдүүлүгүнүн натыйжасы.

Жарандык иштерде соттун чечиминин укуктук күчүнүн мүнөзү жана аткарылышы боюнча маселе кароодо. Бул укуктук күч жана милдеттүү күч менен бирге соттун күчүнө киришинин натыйжасы деп эсептелинет. Мындай аткаруу соттун бардык чечимдерине мүнөздүү экендиги белгиленет.

Илимпоздордун дагы бир позициясы бар, алар өзгөрүлбөстүк соттун чечиминин укуктук күчүнүн мазмунуна байланыштуу деп эсептешет. Соттун бардык касиеттери бири-бирине байланыштуу жана алардын бардыгы чечимди узакка созуу, аны акыркы, туруктуу жана туруктуу кылуу үчүн иштелип чыккан. Башкача айтканда, мындай касиетти өзгөрүлбөстүк катары аныктоо ыкмасы туура.

- Соттун чечиминин укуктук күчүнүн кийинки касиети – бул талашсыздык. Биринчи инстанциядагы соттун иши көпчүлүк учурларда чечим менен аяктайт. Мындай чечим сот бийлигин жүзөгө ашырууга чакырылган мамлекеттин жалгыз ыйгарым укугунан келип чыккандыктан, сот процесстерине байланыштуу ушундай чечимдер алардын мыйзамга жана иштин чыныгы жагдайларына ылайык келүүсү жана пайда болгон талаш-тартыш алар тарабынан объективдүү чындыкка жана тараптардын жарактуу укуктарына жана милдеттерине ылайык туура чечиле тургандыгы жөнүндө чечим кабыл алынган учурдан тартып каралат. Бирок соттук коргонуу укугу соттук каталарга каршы кепилдик берүү укугун да камтыйт. Ошондуктан мыйзамда Жогорку инстанциядагы сотко кайрылуу мүмкүнчүлүгү каралган. Апелляциялык соттук териштирүүдө (кассациялык) өкүмдү кайра карап чыгуу мүмкүнчүлүгүн жоготуу менен, бул чечим талашсыз, чыгарылгыс касиетке ээ болуп, күчүнө кирет. Убакыт фактору (соттун чечими кабыл алынгандан тартып, өкүм күчүнө киргенге чейин) соттун туруктуу чечимин алууга багытталган, бул анын мыйзамдуулугунун "күчүн" бекемдөөгө өбөлгө түзөт.

- Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексине ылайык, соттун чечими күчүнө киргенден кийин, тараптар, иштин катышуучулары, алардын укуктук мураскорлору, ошол эле себептерден улам сотто бир-

дей доо арыздарды бере алышпайт, ошондуктан эксклюзивдүүлүк пайда болгон өкүмдүн өзгөчөлүгү деген түшүнүк бар. Чындыгында, биринчи инстанциядагы сот тарабынан экинчи кароого жана бирдей ишти чечүүгө тыюу салуу эксклюзивдүүлүк катары түшүнүлүшү керек. Сот тарабынан мурда бекитилген доо арызды кайра кароо пайдасыз гана эмес, зыяндуу, анткени ал соттон олуттуу күчтөрдү жана ресурстарды алып салат, ага дагы деле бекитиле элек башка жарандык иштерге көңүл бурууга жол бербейт. Биринчи инстанциядагы ишти кароодо алынган эксклюзивдүүлүк касиети Жогорку сот тарабынан каралып жатканда жоголот. Эгерде Жогорку соттун сот процессинде өкүм өзгөрбөсө, анда мүлк алынып салынат эгерде башка сот чечими кабыл алынса, анда ал мурункусунан айырмаланган "жаңы" эксклюзивдүү мүлккө ээ болот.

Соттун чечиминин укуктук күчүнүн кийинки өзгөчөлүгү сотко чейинки мезгил. Окумуштуулардын бул мүнөздөмө жөнүндө пикирлери ар башка, бул бир тыянакка жол бербейт. Өкүмдүн өзгөчө сапаты өкүмдүн укуктук күчүнө ылайык түшүнүлүшү керек, анткени чечим тараптар жана башка катышуучулар үчүн, ошондой эле чечим кабыл алган сот үчүн, ошондой эле бардык мамлекеттик мекемелер, чиновниктер жана уюмдар үчүн милдеттүү болуп калат, бирок алар бул ишке катышкан жок. Бул өзгөчө сапат колдонулган мыйзамдын мааниси жана күчү, сот тарабынан түзүлгөн фактылардын жана укуктук мамилелердин чындыгы, мамлекеттик бийликтин органы болгон соттун ыйгарым укуктары, жалпы укуктук мамлекеттин коопсуздугун жана туруктуулугун камсыз кылуу зарылдыгы менен аныкталат.

Соттун буйругу милдеттүү деп ырастоо кыйын. Бирок, айрыкча, КР ГПКнын анализинде, жоопкерчилик соттун чечимдеринин укуктук күчүнүн натыйжасы деп күмөн саноолор көбөйүүдө. Бирдиктүү тизмеде айтылган нормада соттун акыркы чечимдери гана эмес, ошондой эле юридикалык күч түшүнүгү колдонулбаган соттордун укуктук жоболору, талаптары, буйруктары, чакырыктары жана даректери айтылат. Белгиленген аракеттердин милдеттүү жана бекемдиги соттун мамлекеттик бийликтин органы катары мүнөзүнө гана негизделет, бирок укуктук күчтүн таасирине эмес. Мындан тышкары, укуктук күч түшүнүгү "соттун буйруктары" деген жалпы термин менен жашырылган бардык соттук актыларга колдонулбайт. Мисалы, процесстик иш учурунда берилген аныкталмалардын күчү соттун мүнөзүнө гана жараша аныкталат мамлекеттик бийликтин органы катары алар милдеттүү, бирок мыйзамдуу эмес.

Мындан тышкары, соттун милдеттүү мүнөзү жана укуктук күчү ар кандай келип чыгышы, ар кандай мазмуну жана ар кандай максаттуу багыты бар ар кан-

дай укуктук кубулуштар. Соттун чечимдеринин милдеттүү мүнөзүнүн булагы-соттун буйругу, укуктук күч булагы-сот тарабынан колдонулган укуктук норма, ал укуктук мамилелердин талашын жеңилдетет. Мазмунду толтуруу жагынан алганда, милдеттенме сот тарабынан белгиленген зарылчылык болуп саналат. Материалдык позициялардан мыйзамдуу күч – бул жетишилген акыркы, кайтарылгыс, укуктук мамилелердеги ишенимдүүлүк, бул чечим кабыл алуу мүмкүнчүлүгүн ачат.

Соттук актынын милдеттүү мүнөзүн чечүү багыты процесстин катышуучуларына (эгерде бул ишти чечпеген акттын милдеттүү мүнөзү болсо) жана процеске чоочун болгон башка бардык адамдарга тиешелүү болушу мүмкүн. Соттун укуктук күчүнө кайрылуу багыты-бул иштин катышуучулары. Процедуралык адабияттарда соттун чечиминин милдеттүү мүнөзү иштин катышуучуларына да тиешелүү болгон илимий позицияларга терс мамиле көрсөтүлөт. Алар үчүн бейкалыс пикир, эксклюзивдүүлүк, төгүнгө чыгарбоо эрежеси колдонулат (бул жол менен милдеттенменин жактоочулары өз мазмунун иштин катышуучуларына карата ачыкка чыгарышат).

Төмөнкү суроо дагы маанилүү: соттун укуктук күчү мамлекеттик органдардын жана чиновниктердин укуктарды жүзөгө ашырууну илгерилетүү милдети менен тастыкталабы, соттун чечимин күтүү, анын ичинде ал белгилеген укуктарды каттоо жана каттоо чараларын ишке ашыруу жана өкүмдү жокко чыгарууга же өзгөртүүгө же иштин башка чечимин кабыл алууга аракет кылбоо. Бул суроого жооп терс болушу керек окшойт. Анткени жүрүм-турум алардын компетенцияларын жөнгө салуучу бөлүштүрүү менен, кээде мыйзамды түздөн-түз көрсөтүү менен аныкталат.

Кыргыз Республикасынын Жарандык кодексинде көрсөтүлгөндөй тараптардын сот өкүмү күчүнө киргенден кийин, иштин катышуучулары, алардын башка жарандык иштеги мураскорлору сот тарабынан белгиленген фактыларга жана укуктук мамилелерге шек келтирбеши мүмкүн. Белгилей кетчү жагдай мурда каралган иш боюнча күчүнө кирген соттун чечими менен белгиленген жагдайлар сотко милдеттүү.

- Айрым окумуштуулар бейкалыс пикир деген терминдин ордуна башка түшүнүктөрдү колдонушат. Мисалы, А.Х. Голмстен чечимдин "сот тарабынан таанылган укуктун далили катары кызмат кылуу" мүмкүнчүлүгүн өкүмдүн чындыгы деп атаган. В.М. Семенов бул укуктук мүлктү чечимдердин жана чечимдердин өз ара милдеттенмеси деп атаган. Мындай бейкалыс пикирлердин синонимдери каршылыктарды жаратпайт. Ошол эле учурда, сотко чейинки мөөнөт көбүрөөк кабыл алынат окшойт, анткени ал процесстик илим үчүн салттуу жана юриспруденцияда кеңири колдонулат.

- Чечимдин мыйзамдуулугуна карата жалпы

көз караш бул башка маселени караган соттун акыркы чечими менен түзүлгөн укуктук фактылардын жана укуктук мамилелердин милдеттүү мүнөзү катары түшүнүү. Сотко чейинки камакка алуунун мындай ыкмасына каршы Н.И. Масленникова пайда болуп, ал бул ыкма менен жок кылынат деп ишенген милдеттүү жана бейкалыс пикирдин касиеттеринин ортосундагы чек ара; башкача айтканда бейкалыс пикир сот тарабынан белгиленген фактылар жана укуктук мамилелер эмес, чечимдин касиети экендигин белгиледи. Окумуштуудан өзүнүн бейкалыс пикирди аныктоону суранышкан, ал аркылуу башка процессте (сотко) каршы чыгуу жана (сотко) акыркы өкүм менен түзүлгөн фактыларды жана укуктук мамилелерди иликтөө мүмкүн эместигин түшүнгөн. Менин оюм боюнча, бул түшүнүк туура, анткени табиятынан объективдүү дүйнөнүн фактылары эч кандай бейкалыс пикирге ээ эмес жана ээ боло албайт.

- Аткаруу касиети соттун чечиминин акыркы функцияларынын бирин аткарууга, атап айтканда, соттун талаптарын аткарууга багытталган. Бул өзгөчөлүк болбосо, өкүм ар кандай талаш-тартыштарды чечүү үчүн расмий негизге гана ээ болот, ошондуктан сот системасынын зарылдыгы болбойт. Аткаруу укугу сот тарабынан тастыкталган доо арызды (талапты) аткаруу мүмкүнчүлүгү катары түшүнүлүшү керек. Соттун чечими сот күчүнө киргенден кийин, мыйзамда белгиленген тартипте, токтоосуз аткаруу учурларын кошпогондо, аткарылат. Соттун чечими болгон учурда, мындай чечим объективдүү себептерден улам ишке ашырыла албаган учурлардан башка, анын аткарылышына эч ким күмөн санабашы керек, ал тургай мындай учурларда соттун чечиминин талаптарын аткаруу убактылуу, башкача айтканда, объективдүү себептер жоюлганга чейин.

Соттун чечиминин тарбиялык ролунун шартсыз маанилүүлүгүн белгилей кетүү керек. Идеалында, чындап эле, эгерде сотто талаш-тартыш бир адамдын абийирсиздигинен улам келип чыккан деп эсептелинет. Тилекке каршы, иш жүзүндө жагдай башкача. Эреже катары, жарандар да, юридикалык жактардын өкүлдөрү да сотту сыйлабайт жана соттук чечимдердин мыйзамдуулугу мыйзамдын көз карашынан эмес, жеке пайда көз карашынан гана бааланат, ошондуктан көпчүлүк учурларда алардан сот тарабынан тастыкталган укуктук кырдаалга ыктыярдуу түрдө баш ийүүнү күтүү көйгөйлүү. Демек, соттун чечими аткарыла турган мүлккө ээ.

- Соттун чечиминин эң маанилүү өзгөчөлүгү анын универсалдуу негиздүүлүгү болуп саналат. Ар кандай укуктук мамилелер көз карандысыз жана өз алдынча укуктук көрүнүш эмес. Коомдо болгон укук тартибине адегенде кирген бардык адамдар, эгерде алар белгилүү бир укуктук мамилелердин субъектери болбосо да, бул алардын укуктарына (милдеттерине,

ыйгарым укуктарына) таасир этиши мүмкүн болгон учурда, келишим түзүүдө аны эске алууга милдеттүү.

Ушундай эле жагдай чечимдин жалпы милдеттүү мүнөзүнө байланыштуу да пайда болот. Кыргыз Республикасынын Жарандык процесстик кодекси чечимдин бардык жарандар үчүн чечимдин милдеттүү мүнөзүн ачык белгилейт. Бирок, бул учурда, бул сот тарабынан бекитилген материалдык мамилелердин субъекттери гана эмес, ошондой эле сот тарабынан кабыл алынган өкүмгө кандайдыр бир жол менен таасир этиши мүмкүн болгон башка бардык адамдар укуктук мамилелердин жалпы тартибине кирген конкреттүү укуктар жана милдеттенмелер маселесин караган соттун чечими менен чечилиши мүмкүн. Так ошол жерде соттун жалпы милдеттүү мүнөзүнүн маңызы. Ченемдик укуктук актыларда же адистештирилген адабияттарда эч кандай ырааттуулук аныктамасы жок соттун укуктук күчүнүн мүнөздөмөлөрү, бирок анын маңызын мүнөздөө эң түшүнүктүү тыянактарды чыгарууга мүмкүн болгон тартипте берилген, атап айтканда:

1. Ар бир сапат бири-бири менен байланышта, алар бири-бирин кандайдыр бир деңгээлде толуктап турат же бири-биринин натыйжасы болуп саналат.

2. Ченемдик укуктук актыларда же адистердин

адистештирилген адабияттарында касиеттердин логикалык аныктамалары түзүлөт, бул өз кезегинде алардын зарылдыгын көрсөтөт, анткени аларсыз соттун чечими толук эмес жана сот бийлигинин мындай чечимине муктаж эмес. Бардык мүлктөрдүн пайдубалы соттук териштирүүгө катышкан адамдардын, ошондой эле соттук териштирүүгө катышпагандардын укуктары негизсиз бузулбашы үчүн "курулган".

Ошондуктан, өкүмдүн мүнөзү соттун чечимдерин объективдүү кабыл алууга мүмкүндүк берген учурдагы жана эл аралык принциптерге негизделген.

Адабияттар:

1. Мальшев К. И. "Жарандык сот өндүрүшү курсу". – Санкт-Петербург, 1876.
2. Хурвич М.А. Соттун өкүмү: теориялык көйгөйлөр. – Москва, 1976.
3. Холмстен А.Х. Россиянын жарандык сот өндүрүшүнүн окуу китеби. – Санкт-Петербург, 1913.
4. Семенов В.М. Советтик жарандык процессте чечимдердин жана соттук чечимдердин өз ара милдеттүүлүгү. // Советтик жарандык укук жана процесс маселелери. – М., 1955.
5. Гурвич М.А. Доо боюнча советтик соттун чечими. – Москва, 1955.
6. Авдюков М.Г. Соттун өкүмү. – Москва, 1959.
7. Алтыбаева А.Т. О роли и значении судебной власти в формировании законодательной базы. Наука, новые технологии и инновации Кыргызстана. 2021. №. 9. С. 179-183